

ФИЛОСОФСКИ РАЗМИСЛИ

ЛИЧНОСТНОТО ФИЛОСОФСТВАНЕ

Ангел Грънчаров

Директор на Центъра за развитие на личността "HUMANUS"
angeligdb@abv.bg

DOI: [https://doi.org/10.34017/1313-9703-2021-1\(17\)-2\(18\)-117-129](https://doi.org/10.34017/1313-9703-2021-1(17)-2(18)-117-129)

Всеки един подход в преподаването на философия пряко зависи от съответното разбиране за естеството на **любовта към мъдростта** (съвсем не е случайно, че философията все още продължава да се нарича и възприема така!), а също и от това за *ролята на философа в правенето* на философия. Следователно ако изясним едното от тях (било това *що е философия*, било какъв **подход** имаме, или пък каква е **ролята** на философа), то на тази основа вече може да се погледне и към другите две страни – защото и трите са неделимо цяло. Вярно е, че това са *коренни и фундаментални въпроси*, по които разпространените представи (на **философската общност** дори, а какво остава пък за тези на **публиката!**) са достатъчно нееднакви, а също и объркани; но едва ли е възможно другояче да се разбере *търсения смисъл*, при това, разбира се, с нужните основания, т. е. достатъчно *основателно, аргументирано, убедително*. И тъй като упоменатото вече **правене на философия** или **философстването** по начало се явява *непосредствено единство и жива цялост* на отбелязаните три момента, то най-добре е да се опише и представи съответния **"тип философстване"**, в който могат да се открият както убеждението за това *що е философия*, така и разбирането за най-ефикасния *преподавателски подход*, накрая също така и съответната нагласа за *ролята на философа*. Другата възможност – да се подема безкрайните и неизчерпаеми разговори по **най-базисните и вечни** въпроси – оценявам като случай, от който следва да се откажем (поне в *този*, в *нашия* случай!).

А че съществуват ясно обособени, строго *индивидуални*, дори **лично проявени** типове (и стилове!) философстване, е нещо, което едва ли се нуждае от някакво особено изтънчено *доказване*, от остроумна, неподозирано *"перфектна"* аргументация. Вярно е, че може би за някои философи *най-достъпен и единствено възможен* се оказва **типа** на някакво **нелично, общовалидно, стандартно** говорене *"за философията"*, или стереотип на философстване, който, впрочем, вероятно е и най-разпространен; но това е феномен, който се нуждае от специално изследване – за който обаче тук предпочитам да не се разпростирам (макар че си запазвам възможността да го използвам поне като *опозиция, алтернатива и антитеза* на представения тип философстване). Но за философията, а също така и за **живия човек** *еднаквостта, безличността, унифицираното мислене, леснодостъпният стандарт* и пр. са направо убийствени – налагането им води до погубване на **философския** (и **човешкия!**) **дух**, те безусловно са протиестествени; напротив, тук ценното е тъкмо *оригиналното, индивидуално проявеното, раз-личноста, личностното, уникално неповторимото, самотното*.

От казаното следва, че само условно може да се говори за *типове* философстване, още по-малко пък за общозадължителност (или привилегированост) на един от тях пред всички останали: първото условие на философстването и на философията (както и на живота на човека!) е **свободата**. Щом като свободата поражда **човешкото** (чиято квинтесенция е *философското!*), то и съществуването (независимо къде се проявява то) неумолимо придо-

бива формата на строга раз-личност: печата на **личностното** върху философстването е неотстраним, той винаги е налице; без личностното нищо друго не си струва усилието. Да, наистина, философията в автентичния си смисъл е *прекалено човешка, прекалено личностна*, дори напълно **субективна**; субективното не е нещо, което трябва да бъде изваждано "извън скобата", напротив, то е **средоточието**, от което всичко останало произлиза. Разбира се, не става дума за *всяко* субективно, а също и за всяка **субективност**, а само за тези от тях (това за философията е особено важно!), които са в състояние да поберат в себе си колкото се може повече **смисъл** и **ценност**, т.е. които дотолкова са открити към предимствата на свободата на свободата, че поемат нейната **екзистенциална свръхвалидност**, преизпълват се с тази последната. Последното, скрито за този чудат израз ("екзистенциална свръхвалидност") може да се дефинира така: онова, което съответства на *истината на битието на съществуващото*, наречено **човек**, е именно *свръхвалидно*, т.е. е **автентично субективно**, е израз на една **здрава субективност**; всичко останало, което се разминава съществено от споменатата истина и нейната автентичност, толкова по-малко е свръхвалидно, т.е. е израз на непълнота, непълноценност, на *празна субективност*, на *самонадеяна субективност*, която не носи в себе си нещо значимо, неслучайно, съществено, субстанциално дори. Ясно е, че философстващият индивид не философства просто "ей-така", един вид да разнообразява някак съществуването си, да задоволява някакъв каприз: той философства защото из **дълбините** му намира една мощна **жизненост**, която неумолимо придобива формата на **живо** и **жизнено** философстване, на един **философски дух**, който другояче не може да изрази себе си, а значи неговото **философско битие** е една *съдбовност, неотвратимост* - толкова по-съдбовна и неотвратима, колкото по-свободен се чувства този *философстващ индивид*. Всички философстващи, надявам се, различават живота философстване от неживото, кухото, измъченото, изкуственото, мъртвороденото, книжното и пр. "философстване", което не може да бъде цел на *влюбените в мъдростта* (макар че много често е единствена цел на пристрастените не към мъдростта, а към толкова много други *земни блага*). Естествено е, че това последното философстване (ако все пак може да се нарече така, в което се съмнявам) е израз не на **мощ**, а само на **немощ**, то всъщност е и губене на времето както на философстващия, така и на ония, които го слушат или пък го четат (без много-много да им се иска това!).

Дотук си позволих само да напомня някои *разбиращи се от себе си* положения или предпоставки, които обаче не бива да се забравят или затъмняват – тъй като са добра основа за един по-нататъшен анализ. Нека сега да премина към него.

Човек философства като говори и пише, а наред с това (преди всичко друго!) трябва **да живее** философски. **Философският живот**, съответстващ на автентично *човешкия живот*, е нещо, което не е трудно за разбиране, аз бих си позволил да го определя като, първо, **живот в истина**, и, второ, **живот в свобода**. Разминаването между **живот** и **философия** на философстващия е непоправим недъг както на живота, така и на философията та този така наречен философстващ индивид. Да живееш **нефилософски**, а на тази почва да се опитваш "да градиш" философия, да правиш философстване, безнадеждна работа: лицемерието във философията е напълно противоположно, то мигом се разпознава от хората със здрава чувствителност, фалшификатът проблясва и нищо не може да го прикрие. Това също е ясно само по себе си. Нека сега разгледаме и двете форми на **живо философстване**, а именно говоренето и писането, като при това не забравяме, че става дума тъкмо за **личностното** такова.

Най-напред общото между тях. И при двете философстващия така или иначе увлича и приобщава нечии съзнания към една личностно проявена философия. Това е главното: ако съзнанията на подложените на философия не бъдат **раздвижени**, ако не се помогне да се

открит за философията, то тогава всъщност нищо особено не е станало. Ако философстващият философства за себе си, а съзнанията на слушащите (или четящите!) си остават също така *сами по себе си*, а ако не се получи **прорив** от съзнанието на философстващия към съзнанията на рецепиентите на неговата философия, ако капсулите, в които живеят обикновено съзнанията, не се разбият, ако не се породи **пълноценен контакт**, то ставащото тогава наистина е умряла работа. Във всяко съзнание, дори и най-девственото за философията, има корени, опорни точки, екзистенциални наченки, на които философстващият може и трябва да се опре. **Външно**, следователно, е философстването, което не засяга истинното на съзнанията, към които е оправена една философия; вътрешното, следователно, не допуска този съществен недостатък, а изцяло се опира на **самата вътрешност** на чуждите, но родствени съзнания. **Живото лично философстване** не се натрапва, не стои над нечий съзнания, не поставя стени между тях и себе си, а то привнася живеца (червея!) на философията в тях, **заразява** ги с него: работата е в това не *сам да философстваш* пред някакви наблюдатели на ставащото, а да пробудиш, да помогнеш за *пробуждането* на тези съзнания **за философията**, да ги предразположиш (да им помогнеш *сами да се предразположат!*) към философстване, към партньорско съ-участие в едно **живо философстване**, разбирано като разгръщаща се поредица от *неповторими личностни актове*, в които проблясва истината. Това е най-трудното, но без него няма нещо се е случило?!

Излиза, че в нито един миг съзнанията на слушащите (нека преминаем към първата форма) на бива да бъдат оставяни на мира, от което следва, че само така те *сами* ще намерят онова, което им е дълбоко потребно. Ако успешно бъде разбита капсулата, в която *девственото за философията* съзнание обикновено живее – а това може да стане само чрез непрекъснати **провокации!** – то това е предпоставка нещо изобщо да се случи, при това такова, което има отношение към *същината на работата*. Нека да се вгледаме в този решаващ момент.

Философстващият говори, а останалите го слушат. Той, разбира се, трябва да говори така, че те да го слушат – дали философстващите си дават сметка за това? Как трябва да говорим (когато философстваме), че истински да ни **слушат**, поне от време-навреме да се вслушват в думите ни? – това е значим въпрос, който не бива да заобикаляме. Това е голям въпрос, но нека поне спомена главното по него.

Ако говорим *заучени (чужди)* неща, то никога няма да се вслушат истински в това, което казваме (или пишем). Това се чувства – казваш нещо *вече казано безброй пъти*, голяма работа! Грамофонните плочи свирят тъкмо така: спасението за философстващия е в **импровизацията**, т.е. *непосредственото раждане* на мисли в душата на говорещия, което се случва пред слушащите – и ако това го има, то тогава няма как да не се вслушат. Така наречената импровизация всъщност е **свобода**, а само свободата ангажира истински: домът на философията е свободата. На свобода сме се преситили, а ето че свободата в този свят е инцидент, чудо небивало, рядкост, страшна новост, която се посреща винаги с широко отворени очи – как тогава да не слушат, да не се вслушат?! От несвободата ни се гади, изпитваме само погнуса, всъщност душите ни са жадни за свобода и когато я "зърнем", изпитваме трепет – ето го зачатие то на **живото лично философстване**, без което нищо не се получава. По същия начин както изпитваме пиетет към свободата (дори и ние, разучилите се от нея, дори и ние, за които тя е нещо непознато!), така "всички нас" ни влече неудържимо към **живота**: раждащото се сега-и-тук философстване е живот, то затова и увлича, приобщава, причастява. Ако не станем причастни към това живо философстване, ако душите ни не се овладеят от неизразимо чувство, наречено **патос**, то има опасност да се занимаваме с дървено "философстване", което произвежда и трупа една скучна дървена "философия", от която, разбира се, живеят, обичащият живота човек изпитва отново погнуса, не нещо друго.

Ако пък съумеете да **отвратите** нечий съзнания от **това** "философстване", а това може да стане във всеки момент, то работата наистина ви е спукана – и тогава можете само да бягате от своя провал, макар поправянето на един провал е рядка възможност, на нея не бива да разчитаме. Философстването, както и всяка свобода, е *висша отговорност* – и тази отговорност трябва да бъде чувствана непрекъснато. Когато забравим за нея, т.е. се самозабравим, то тогава именно сме стъпили на пътя, водещ към провала.

Казах също, че импровизирайки, трябва непрекъснато да отправяме **провокации**. Как така – и защо?

Скритото в дълбините на душата ни **философско съзнание** (на което разчита философията – и философстващите) е склонно да „спи“, да „дреме“ или пък да е „полубудно“, да съществува само като възможност, от която рядко се възползваме. То трябва на всяка цена да бъде **разбудено** – първо трябва да го разбудим у себе си, а едновременно с това и у другите. Впрочем, най-много можем да *помогнем* на някой друг сам да събуди своето дремещо за философията съзнание. Това може да стане само като **питаме** – и себе си, и другите, като **поставяме въпроси**, чиито отговори не знаем.

Ако сме си намислили някой въпрос, то нищо няма да стане – такива въпроси си остават чужди. Ценни са другите, по **естествен път** или **спонтанно раждащите се** въпроси, за които преди това и не сме подозирали. Такива въпроси, появили се пред умствения взор на слушащите, вече няма как да не ги ангажират – и философското съзнание у тях вече се е разбудило. На такива въпроси те преди това не са знаели отговорите, а това е предпоставка за **търсенето** (от теб самия) на смислените отговори. Търсенето на отговорите от всички (и от философстващия, който, разбира се, не трябва да бъде монополист в говоренето, и от слушащите, които, естествено, не трябва да бъдат поставяни в положението да са неми!) е предпоставката за една **жива диалогичност**, без която философията и философстването наистина са "дървени". С това вече сме стъпили на почвата на **автентичното философстване**, в което *личности* и *горди субективности* общуват съвсем **непринудено**, разговарят за жизнено значими неща и предмети, ползват се от свободата си, а задоволството от това е безкрайно ценно, душата са чувства преизпълнена (подобно на пчелата, натоварена с прекалено много мед!) с онова, което може да ни даде само *любовта към мъдростта*. Възниква атмосфера и дори аура на **пълноценна личностна съпричастност** спрямо най-значимите въпроси на човека и битието, която нищо друго не може да замени.

А какво стана с *провокациите*? Дали не забравяме за тях?

Основната провокация, пораждаща **живото личностно философстване**, е тази: да не се загуби усещането за пълна *неопределеност*, дори *обърканост* на съзнанията, в която те пребивават непрекъснато и от която трябва да се измъкнат **сами**. Трябва да се подклажда тази неопределеност, която подтиква към самоопределяне, този хаос, който зове към поражение на ред, тази бъркотия, от която трябва да се спасяваме (отърваваме!) сами, бе ничия помощ. Когато всичко бъде обхванато от *гъстата мъгла*, когато контурите (които предварително "си знаем") изчезнат, когато всичко стане хлъзгаво и неопределимо, убягващо ни, когато дори и светлината, обичайната светлина, с която сме свикнали, изчезне, и от нас се иска сами "да станем фенер", осветяващ пътя, едва тогава **магията** на живото, **светодействателното философстване** се е извършила. Излича че все едно сме паднали в дупка, в която не бива вече да се копае дъното, надолу, а трябва да се катерим нагоре – като при това изобщо не е ясно кое е *долу* и кое – *горе*. Усещането, че сме безпомощни, е най-важното – никой не трябва да разчита на нещо друго, а само на себе си; "*Оправяйте се сами!*" е единственото, което може да каже онзи, който "е забъркал кашата" – философстващият. Ето че се оказва, че неговата работа се сведе до това "да забърква превъзходни каши", а който успее да се нахрани и да насити душата си, то това вече е само неговата заслуга: мътната каша трябва,

разбира се, да бъде използвана като материал, от който може да стане нещо годно за употреба, дори вкусно, а значи и задоволяващо *вкуса* на оня, която сам е постигнал нещо, бидейки потопен в **атмосферата на пълната неопределеност**.

Е, ясно е, че философстващият поне малко може да си присвоява ролята на водач или просто на по-опитен, но само толкова: който си позволи да дава *отговори, окончателни истини*, той е лишил другите от **радостта** сами да постигнат нещо, сами да се ориентират, **сами да родят**, сами да намерят след като дълго упорито са търсили, а това е недопустимо, това е *изневяра* спрямо **мисията на автентичното философстване**. Когато, овладени от чувство на безпомощност, промълвят: "А какво мислиш ти?!", нека отговорът да е свиване на рамене – както е правил и Сократ със своето "Не зная!". Лесно е да развалим за миг онова, което сме създавали с часове – затова нека да сме пестеливи в *съсипването*, а да сме разточителни в **натрупването, придобиването, създаването**. На само създавайки условия придобитото да е резултат на собствени усилия: даром нищо не бива да се дава (особено пък когато не е било поискано!), *подаръци* във философстването са забранени и нищо не струват, ценно е само онова, което участващият в **тайнството на философстването** е постигнал съвсем сам.

Милостта е желана от слабите, а философстването трябва да приучава към **сила**, не към слабост или към размекване. Философският дух е образец за **твърдост**, той по естеството си е даже героичен: нека да дадем на слушащите, на участващите шанса да бъдат герои, да проявят твърдост и настойчивост в търсенията си, да усетят онази тъй величава **смелост за истина**, без която философстването се изражда в нещо твърде жалко и тъпо! Спомнете ли си лекциите и семинарите по марксизъм-комунизъм, школите на затъпяване, в които се опитваха да ни **обезличават** и превръщат в стадо? Това именно е нещото, от което философията като такава още от раждането си се е отказала, не трябва да я принижяваме до нивото на стара дама, при това носителка на вехти истини, от които дъха на разложение и мухъл: философията е единствено **живот**, да, тъкмо животът е нейното ядро, средоточие и ос, около която всичко останало се върти.

Но при това непрекъснато трябва да се насърчава не само **самостоятелността**, но и особено доверието в собствените сили, способността и уменията да се справяш сам, изпитвайки при това задоволство, радост, а не разочарование, безсилие, безнадеждност. Вярно е, че (тъй като всички ние сме различни, сме индивиди и **различности**!) поставянето в *ситуация на автентично философстване* не може да има един и същ ефект в душите и съзнанията на слушащите, на участващите – а слушането също е, подчертавам това, и *участие*. Известно е, че едни хора в тази ситуация се чувстват вдъхновени (сякаш са окриленени!) – без вдъхновение и без дух във философията нищо значимо не може да се постигне! – т.е. са **импулсирани** към търсения, докато други (може би по начало *недолюбващи свободата*!) неусетно започват да страдат, да се преизпълват със злоба, дължаща се вероятно на предчувствието, че някой друг очевидно ги превъзхожда. Според **естествената чувствителност** някои са склонни да се радват на ония, които ги превъзхождат (защото и те са облагодетелствани, и те печелят от това, ползвайки се от добитите от тях богатства!), но така ли е с всички? Нима всички до един сме толкова възвишени и благородни? Едва ли – и затова е безсмислено да очакваме непременно един и същ ефект и еднакви реакции на хората, поставени в **ситуацията на истинното философстване**. Ако всички еднакво се радват, явно тук нещо не е здраво, нормалното е някои да чувстват едно, а други съвсем друго и дори противоположното на тяхното. Ето това само по себе си е **признак на живот** и на **жизненост във философстването** – и точно затова е най-желана провокация, от чиито оздравителен ефект върху съзнанията непрекъснато трябва да се ползваме. Едни ще се чувстват обидени и засегнати, кой знае защо, от ставачото, ще се опитват да се разграничат

от него, ще опонират даже на инат (такива прекрасно знаят какво дадено нещо **не е** и същевременно демонстрират, че съвсем не ги вълнува това **как то е!**), а други непрекъснато ще се стараят да *допринасят* за постигането на изплъзващата се истина, за преодоляването на мъчителното движение към нея, т.е. за побеждаване на *мъката* и заместването ѝ с *усещане за лекота*. Работата е в това *да се разчути безразличието* и на негово място да дойде **ангажираността** – независимо дали тя се изразява в пълна негативност или пък в *неудържим ентузиазъм*. Не е в наша власт да предизвикваме само позитивни емоции и да *приравняваме* в чувствителността и в чувствата раз-личните индивиди, да, това не може да бъде цел на истинно философстване. Ето защо трябва да се примирим с неизбежното: едни ще са ни благодарни, а други ще ни мразят, но при това и двете реакции са напълно човешки и са показателни за подобаващия ефект, за **ефикасността на философстването**. Ако не беше така тогава защо някои от слушателите на Сократ по време на разговор са си позволявали дори да го бият, да го дърпат, да дерат дрехата му или пък да скубят косата му? И защо други, като Платон например, са били преизпълнени с **възторг** и *тихо удивление* от неговата сила да завързва такива разговори, в които никой не скучае, *никой не е безразличен*? И нима щом такива неща не стават в днешните аудитории, в които **се учи** философия, то имаме ли правото да наричаме ставащото в тях **философстване**? Там, където всички са еднакво привлекли и спазват лицемерно благоприличие, т.е. стоят с еднакво безизразни лица, там нещо не е наред, там изглежда нещо друго се получава, а не това, което би следвало. Предизвикването на скандали, на бурни и дори буйни дискусии, в които участниците дори забравят за приличието, увличат се, ангажират се без остатък, *спорят диво или неустово*, лесно не се примиряват (но при това винаги се чувстват участници и сътрудници в едно безкрайно важно **жизнено и човешко дело!**), е истинската цел на "преподавателя" по философия, който не се задоволява с това да е просто "преподавател", отказал се е от тази неподобаваща за философията роля – защото иска да е близо до идеята, до битието, до реалността на **личностното и живо философстване**. Във философстването и във философията човек се разкрива "до дъно" и "без остатък", едва по този начин той показва какво представлява и дори колко струва, доколко е достоен или пък е предразположен към недостойност – нима и в това отношение сме *еднакви*, нима целта е да сме еднакви, т.е. скромни, фалшиви, "спазващи нормите", при-лични, по просешки задоволяващи се с малкото, със *стандартната мяра* и пр.? Нима и във философстването трябва да се боим да показваме автентичната си личност (равна на *раз-личност, на разнообразност, уникалност...*), да се страхуваме, не дай Боже, да оскърбим "свещената колективност"? Нима не е ясно, че *колективистичната солидарност* е изцяло неуместна и противоположна за философстването – тъй като убива неговия изцяло **личностен дух**, неговата *човечност*? Там, където е прогонено личностното, там няма да намериш философстване и философия, а личностното и човешкото не е просто двойствено, то е безкрайно **многообразно**, преизобилно е с личности, с раз-личности. Ясно ли е сега какво означават семинарите и уроците, в които всички са пестеливи, благочинни, умерени, спокойни, вяло изразходващи се и пр.? Фалшът трябва да се гони от аудиториите, в които се "учи" философия, ако животът е **безпокойство, страст и стихия**, то и философията, и философстването трябва да бъдат преизпълнени с безпокойство, а също и със страст. Нима това е "прекален риск" – какво тук е прекаленото и рискованото?

Живото личностно философстване пали човешката съпричастност по кардинално значимите въпроси на битието и съществуването и ѝ дава възможност за най-пълноценен израз, за действителна и свободна реализация. Скуката може да бъде изгонена от аудиториите с внасянето на колкото се може повече *човечност* и *личностност* в тях. Затова и мъртвите правила на дидактиката (самата дума излъчва дъха на нещо гнило, на разложение!) са неприложими към философстването, нещо повече, те са убийствени за неговия дух,

изцяло вредни и затова недопустими. Тъй като "философска дидактика" не може да има, то добрите философи се разпознават по това доколко добре и доколко решително **рушат** всяка дидактичност, доколко умишлено и съзнателно нарушават всички дидактични правила – и с това отрищват стихията на **живия живот** във философията – каквато тя по начало е: ако някой не знае, че философията е **чист живот**, животът в неговата първостепенност, в цялата му сила, т.е. е тъкмо **жив и жизнуетвърждаващ живот**, то ето сега имат възможността да го научат. (Това е предизвикателство, което, надявам се, няма да ги наскърби някои философстващи индивиди, няма да ги наскърби прекалено, а малко може, казахме, че провокациите и задявките внасят живот във философстването. Ако пък някой е изцяло изненадан от такива *безумни* и *екстравагантни* твърдения, то на такъв съвсем не може да се помогне, той е обречен винаги да е извън чистото и същинско философстване. Нима някъде е казано и доказано, че философията е... "лъжица за всяка уста"?!)

Макар че философстването, за което тук става дума, е прекалено човечно, лично и чисто, то въпреки това е нещо, което не е по силите на всички, т.е. философията си запазва привилегията (така задължаващата привилегия!) да е нещо напълно *елитарно*. Философията не е занимание за *умствени пролетарии*, а за **аристократи на духа**, т.е. тя е занимание тъкмо за **най-добрите** сред човешките същества. За съжаление, по-вярно – за щастие, това е така и другояче не може да бъде, никога няма да бъде. *Общодостъпната и общопонятната философия* е **убитата философия**, т.е. нефилософията, също така нефилософско е желанието философията да иска да бъде понятна за всички. Философстването е **проверка** за човечност и личностност – и някои не издържат тази проверка, тяхната душа не е достигнала това ниво на развитие, което да дава почвата на автентичното философстване, те просто "не са издържали теста". Има ли нещо за чудене тук, нима всички сме еднакво добри или пък, опази Боже, "съвършени"?! Философстването е за **благородни духове** и ако в резултат на нейното (на философията!) **прилагане** някои се изпълват някои се изпълват с неподправена ненавист към всичко философско, то значи философията си е свършила работата, достигнала е предела, повече нищо не може да се желае. Философията и философстването *тестват* за аристократичност и благородство не толкова по кръв, а най-вече по **дух**, в нея и в тях се разбира кой кой е, колко струва, доколко е достоен за човешкото, доколко е пълноценно развита и живееща личност, доколко също така е успял да издигне живота си до едно по-висше ниво и т.н. Правейки това с настойчивост и без да се размеква от състрадание, философията помага на всеки да си разбере мястото и да не претендира за място, което не заслужава, но може и да заслужи ако се промени, ако направи нужното, ако стане по-открит към живота, ако отвърне с готовност на неговия могъщ призив. Това помага, казах, на всички, но едни се възползват от помощта (и така биват стимулирани към лично развитие и съвършенстване, а значи и са благодарни на философа и на философията за подадената ръка!), докато други продължават да се дърпат, да не искат да бъдат водени към съвършенството или към по-доброто, те явно държат неистово на това да си останат все същите – и това, трябва да признаем, е тяхно право, е израз на свободата им, стига да признаем, че тяхното е свобода (в което дълбоко се съмнявам!). Безспорно е, че тези последните винаги са мнозинство, докато първите също така винаги са били и ще бъдат малцинство – и това, казах, е съвсем естествено, другояче не може да бъде. Ако някоя философия овладее "всички без остатък", то съмнително е, че това е философия, такова нещо е връх на всички абсурди. Нормалното е – надявам се, че всички разбират поне това – някои да *обичат* мъдростта, а други всеотдайно да я мразят, покривайки омразата си с показно безразличие. Тези последните поставят на мястото на мъдростта (или на влечението към нея) всичко друго, но не мъдростта: изборът тук е пребогат (глупост, "вяра в нищото", комунистически "идеали", тъпа хитрост, "остроумие", "ученост", "фалшиво родолюбие", други извратености от всякакъв вид

и род, подобни на изброените и още по-"изтънчени"!)). На такива не може да се помогне, тук философията е безсилна: те смятат, че *без философия по-лесно се живее* и нищо не може да ги разубеди в това не дотам чисто убеждение. Те били имали "друга философия", нищо че философията просто не е по силите им. Нека да искат каквато си искат "философия", нека да се прекланят пред каквито си искат "истини" – само да не пречат на другите да направят своя кардинален избор на **живот в истина**, какъвто по естеството си е философията. Това обаче рядко се случва, жизнените светове на едните и другите са разбъркани и смесени, от което пък следва, че от философия винаги ще има нужда – за да разделя *автентичния жизнен свят* от онези светове, които са негова карикатура, негово жалко подобие.

И какво излезе от всичко това? Какви са изводите?

Ясно какви: философията *разпалва конфликти* и едва след това **помирвя**, там, където хората са принудени да се изявяват откъм своята личност, там конфликтите и несъгласията са неизбежни – и също толкова естествени. *На война като на война* – ако лошият мир понякога е добър от хубавата война, то това за философията съвсем не важи, тук хубавата битка е много по-добра от потискащия душата мир, приличащ само на гниене и на болест, в който тя линее и дори затъпява в едно гибелно спокойствие, равнозначно на духовната смърт. **Пречистването** от една хубава война е *целително*, то е целебно, оцелява жизнеспособното, способното да оздравее, някои "части" просто се "изрязват" за да се спаси цялото, организма. Такова пречистване е същност по-скоро на вътрешната *добра война*, за която тук става дума, но на която някои не издържат и затова разпалват и "външни войни", които, макар че са по-лоши в някакъв смисъл, все пак също са оздравителни. Някои **сътресения** на душевните и личностните (т.е. междуличностните) пластове са неизбежни, те именно *наместват* и внасят ред, спомагат за **раждането на хармонията**. Който иска да постигне *хармония и оздравяване* без тях, е изпаднал в илюзия и непроситимо заблуждение – неговото философстване няма да **оздравява** душите и дори телата, а само ще прикрива болките и раните с... боклук! Или, иначе казано, ще подсилва болестта като налива в душите и телата отрова.

Ако на много хора (тази метафора ми хареса!) съзнанието не е нищо друго освен *боклукчийска кофа*, в която са събрани "избрани" (дали?!), отпадъци на т.н. **масова култура**, то философстването и философията (ако са автентични!) имат ефекта на цялостно *преобръщане* и *разсипване* на такава една боклукчийска кофа, при което на индивида се предлага сам да избере онова, което отново да постави в душата си, след като обаче предварително го е почистил от мръсното, гнилото, даже смърдящото. Когато усетят, че става точно това с тяхното **"мило съзнание"**, някои започват да се сърдят ("Защо пък ще ми пипат кофата?!"), други да плачат, трети да крещат в безсилна злоба, и само малцина (дай Боже да са повече!) с облекчение се заемат с пренареждането на жизнения си свят на една чиста и достойна основа – "боклукчийската кофа" вече я няма, появява се нещо като **цветна градина** на освободеното място. Други пък с ожесточение тикат тъй свидните си боклуци в кофата си и бързо бягат при други такива кофи, където на спокойствие могат да излъчват своето **заразно тление**. Има ли смисъл да ги молим и викаме обратно – щом те това предпочитат?

Философията била **лек за душите** и заздравявала духа – сигурно е така поне за ония, които са го преживели. Някои болни не искали да се лекуват – понеже се страхували от "мъките" при болезнените **оздравителни операции** и *манипулациите на лекаря*. Болестта им била за предпочитане, нейният *уют* им бил добре познат, те не искали да се разделят с него – тяхна си работа: важното е кофата им да бъде поне преобърната...

Ето и мястото на един постскриптим, който е безкрайна необходимост: защо пиша тази статия? Има ли смисъл да се казват такива неща, какво ни помага това?

Нашето общество, преживяло проказата и болестта, наречена комунизъм, е **болно**

общество, а то е болно защото болни и изкривени са душите и съзнанията на индивидите, които го населяват. То ще се съвземе едва след като мъчително се прояснят ценностите, които **оживотворяват** душите ни: едни ценности трябва да бъдат изхвърлени подобно на мухъл и вехт боклук (кофата!), а други, стига да са останали такива в мръсотията, в която е затънала душата ни, трябва внимателно да бъдат измити, изчистени и сложени на подходящото, на подобаващото място. Това не може да стане без философия, ето защо в днешно време философията е безкрайно необходима, направо незаменима. И то не каква да е философия, а най-добрата, онази, която действа целебно, която лекува и помага на живия, на обичайния живота човек. Отхвърлянето на отпадъците на комунизма от нашите глави е операцията, без която няма да се съвземем, то е равностойно на **възкръсване на живота**, смазан под бетонните блокове на "строителите на новия човек", на строителите на толкова фалшивия и мним "*нов живот*" на комунистите. Трябва да спасяваме живота, да му помагаме да възкръсне и да избуи на автентичната му почва, **почвата на свободата**, от която сме се разучили (комунизмът беше тотална несвобода и тържество на смъртта, на разрухата, на убиването и съсипията на всичко човешко!). Привикналите към несвободата са безсилни спрямо живота, те неимоверно страдат – независимо дали го съзнават, независимо дали са съгласни, че това е така. У нас, уви, несъгласните, а значи привикналите към несвободата, са прекалено много, на един **свободолюбив** (а значи: податлив за философия!) човек се падат поне пет *разочаровани от свободата* и поне двама, които неистово я мразят. Горко ни: ако не стане поврат и ако съотношението не се промени решително в полза на **самоотвержените привърженици на свободата!** Но това може да стане само с... философски средства, другояче не (за щастие главите си съвсем не можем да сменяме, няма как да си купуваме нови, да си махаме старата и да си туряме съвсем нова и пр!)...

Ето затова написах тази статия!
Април 1999 г.

КОМЕНТАР ОТ ДНЕСНИЯ ДЕН: *На тази статия, писана преди немалко време, ѝ е било съдено (може би неслучайно, знае ли се?!) да си остане непубликувана, нещо повече, аз, авторът, я бях загубил, много пъти съм си спомнял за нея, но безуспешно съм я търсил, накрая точно тия дни, може би пак съвсем неслучайно, я открих в една лежаща на дъното на един кашон папка, в която, между другото, има още няколко също такива "революционни", смело мога да кажа това, статии (те са свързани в потребностите на т.н. гражданско образование, тях ще ги публикувам съвсем скоро, щом смогна да намеря време за това!). Тъй че ето, тази статия си има своята история, а още по-любопитна е историята, която се разви във времената след нейното мнимо "изчезване", а пък да не говорим за това колко многозначителен е моментът, в който тя така щастливо "се откри". Какво имам предвид, защо се изразявам така, дали не си фантазирам като пиша тия думи?*

*В 1999 г. аз вече съм написал две-три свои учебни помагала по философия, чиито заглавие вече показват немалко: "**Животът на душата: психология**", това е мой алтернативен и (забележете!) ненаучен, сиреч курс по **философска психология**, "**Изкуството на мисълта**" (учебник по класическа логика, написан като една съвсем преднамерена съвременна интерпретация на един забележителен учебник по логика на Имануел Кант, който ми попадна по онова време и ме ентусиазира необичайно, дотам, че дръзнах да пиша една **напълно човечна**, пък макар и класическа, логика, "**Универсумът на свободата**", това пък е помагало по философия на правото, държавата и политиката, чието заглавие говори само по себе си за идеята и замисъла му: "Източниците на достоинство-*

то, успеха и богатството". Малко след това пък ще напиша други свои учебни помагала по философия, а именно такава по етика, наречено **"Изкуството да се живее"**, а подзаглавието ѝ е "Етика на достойнството", точно по времето на написването на тази статия, на тази поредица от статии, в които съм изложил възгледите си за толкова потребния **поврат в начина на обучение** на младите, аз пък пиша две свои книги, едната се казва **"Тайнството на живота"** (подзаглавие "Въведение в практическата философия"), а пък другата носи заглавието **"Преследване на времето"**, а подзаглавието е не по-малко показателно: "Изкуството на свободата". Както от това, ще си кажете, какво "историческо" може да има в тия факти от биографията на един тъй странен учител по философия, отдавна недолюбван от образователната бюрокрация на втория град на България – Пловдив?

Аз не съм изобретил тия свои книги ей-така, защото съм решил изведнъж да се правя на интересен и оригинален; не, в тях съм вложил всичко онова, което съм открил в своите многогодишни опити да достигна по най-верния начин до душите, до съзнанията на младите хора, на своите ученици. Моята нагласа винаги е била: философията следва да бъде човечна, от това свое верую аз не отстъпих никога, независимо от бедите, които то ми носеше в моето емпирично съществуване като някакъв си там вироглав, непослушен, странен и прочие философ, за когото общуването с младите хора е нещо като **свещенодействие**. Е, намекнах вече за възела на конфликта, за който свидетелства ето този житейски епизод, който ще разкажа отново, просто няма как да го отмина – понеже той много говори.

В април 1999 г. на мен ми предстои да си тръгна сам от едно квартално училище, училището, намиращо се в квартала, в който тогава живея – и в което съм провел 7 най-интензивни години; та тогава часовете по философия са станали толкова малки, че "съкращават" щата, а правят това именно за да ме изгонят от работа: новата директорка ("седесарка", на която аз съм помогнал да стане директорка!) се чувства длъжна най-напред "свободолюбиво" да извади философията от списъка на предметите, от които учениците могат да избират за т.н. "задължително избираеми" учебни дисциплини; е, щатът пада, а тя щастлива ми предлага да си тръгна (за да не засенчвам с присъствието си тъй бледото сияние на това ново директорско светило!). Е, аз си тръгвам, назначен съм за 1 година в т.н. "Дървото" в Пловдив, т.е. в професионалната гимназия по дървообработване, но понеже за това време съм успял да вляза в чудесен дебат с не по-малко суетната тамошна директорка (тя е млада!), тя, разбира се, не ми подновява договора и аз малко след написването на горната статия за личностното философстване отново съм безработен. Да, ама Бог или съдбата са ми подготвили шанса да попадна на училище, чиито директор е тъкмо личност от голям мащаб, е личност, чието основно качество е тъкмо **човечността** (подчертавам това тъй рядко обстоятелство за този тъй чудат животински вид, именно училищните директори!), да, след минаването на лятната ваканция аз вече съм учител по философия в пловдивската ПГЕЕ (професионална гимназия по електротехника и електроника), известна в града ни като "ТЕТ Ленин"! Ето как този невероятен и толкова уникален наистина човечен директор, казва се Венелин Паунов, инженер, ме назначи за учител в това славно училище, в което аз имах късмет да работя цели 10 години и то в условия на **абсолютен академизъм** (непознат за клетото българско поскомунистическо образование!), т.е. в условията на **неподправено всеобщо свободолюбие**, представяте ли си какво прекрасни условия имахме по време на директорстването на Венелин Паунов ние, щастливците, които бяхме учители в това наистина славно училище?

Аз си подадох документите и получих съобщение да се явя в училището – понеже

директорът, който вече ме бил избрал за учител по философия, искал да ме види и да поговори с мен. Спомням си, че секретарката ми каза, че директорът не е в кабинета си и аз седнах на оня диван, на който след доста години много пъти ще седя, очаквайки... по-редната си заповед за уволнение от една нова, крайно своенравна директорка, на която аз след години ще стана трън в очите, имам предвид вече времената на мутро-комунистическия режим; да де, както и да е, аз значи седя на дивана и чакам директора, когото и не познавам, не съм го виждал до този момент. По едно време двама мъже, увлечени в някакъв разговор, приближиха и застанаха на две-три крачки от мен, продължавайки разговора си; като приключиха, единият от тях си отключи кабинета и влезе, а другият си тръгна; явно единият, за когото забелязах, че като говореше доста динамично жестикулираше с ръце, беше директорът, аз почуках на вратата, отворих, влязох, представих се; той седеше на бюрото, стана, ръкувахме се, поговорихме. Директорът ми каза: харесах те по документи, реших да те назнача, понеже си мъж, е много добре, щото нашите ученици са предимно момчета, аз предпочитам учителите да са мъже, вярно, не се получава, повечето са все пак дами; това си спомням, че ми каза, след това ми рече (беше петъчен ден) да дойда в понеделник, направо на работа, тогава и ще ми даде заповедта за назначение.

Идвам в понеделника. Директорът сякаш ме чакаше във фойето пред учителската стая, щом ме видя ме хвана за лакътя и многозначително ми рече: "Хей, приятелю, ти що за човек си бе, знаеш ли какво ми се случи тия два дни – от уикенда?! Идвай, ще ти кажа!" – и той ме заведе в кабинета си, където ми разказа следната потресаваща история (понеже не мога да възпроизведа невероятно емоционалния разказ на директора, ще се задоволя с преразказването ѝ):

Два дни на директора звънели по телефона "разни хора", но не "случайни хора" де, а по-подбрани, които в един глас му говорели: "Сакън, не назначавай този Грънчаров за учител, той е много лош, той е много проклет човек, леле, каква грешка ще направиш ако го назначиш: тя тоя Грънчаров е изцяло луд, той ще ти... запали училището, ще го обърне с краката нагоре, не бива в никакъв случай да назначаваш този човек!!!"; нещо такова в един глас говорели съответните тъй загрижени благожелатели, директорът, доколкото си спомням, ми каза, че повече от 20 човека му се били обадили и все това нещо му казвали за мен; крайно заинтригуван, той ме погледна право в очите и рече: "Кажу сега, що за човек си ти – не мога да разбера защо си предизвикал такива емоции срещу себе си?!" Като чух пледоарията му (а той говореше, Бог да го прости, много изразително, да не кажа даже пламенно, много емоции имаше в речта му!), аз се ухилих насреща му и рекох:

– Майко мила, как е възможно чак пък толкова хора да ме мразят?! Не знаех, че съм я докарал работата дотам. Какъв съм, що за човек съм ме питате: ами човек съм, ето това е, нима само защото съм човек могат да ме намразят толкова? Докъде сме я докарали значи, не съм очаквал да сме стигнали до такъв упадък на човешчината в свидното ни отечество?! Ами аз съм си един човек, учител съм, обичам си работата, работя я с душа и сърце, а и имам семейство, не крия, че за единия хляб работя, трябва да си храня семейството, имам малко дете, жена ми също е учителка, също в момента е безработна, а трябва някак да се живее. И значи тия са Ви звънели да не ме назначавате, щото съм бил "опасен", тъй ли, и какво ми е "опасното" не мога да разбера?! Боже, какви хора имало на този свят, да се не начудиш?!

Тази моя реч впечатли директора и той ми рече, че хората, които му се били обадили, не били случайни, били важни хора, което още повече ме озадачи; каза, че предвид това тяхно мнение за мен той не знае що за човек съм и е решил да ме назначи, но не за 1 учебна година, както беше обявено мястото, а само за 4 месеца, щял да сложи "изпита-

телен срок"; на мен ми кипна, зинах да кажа нещо, той ме потупа по рамото, но аз въпреки това успях да му кажа ето тия думи:

– Господин директоре, значи тия важни хора са Ви казали, че аз съм "много лош", а те, дете искат да оставите семейството ми да умре от глад, са "добри", така ли? Не мога да разбера защо сте им се вързал, възмутен съм много – и понечих да си тръгна, аз съм си особняк, да, наистина реших в оня миг да си тръгна.

Директорът Паунов обаче ми каза да вляза в час, щото звънецът беше отдавна бил, аз бях с дневника, каза, че ще помисли над думите ми. Каза ми го така, че аз се подчиних, отидох в час; след часа директорът, циркулирайки във фойето (личеше, че е зает с мислене!), като ме видя, хвана ме пак за ръка и ме заведе в кабинета си, където ми каза:

– Ти да не мислиш, че аз съм толкова наивен, че да смятам тия нещастници, дете злословят по твой адрес, за "добри"?! Не, аз ги знам добре колко струват, затова вярвам на теб! Виж какво, почвай да си работиш при мен, не се сърди, аз ти се доверих, казах ти всичко това, върши си съвестно работата, аз ако видя, че си свестен човек, за какъвто те мисля в момента, щом минат тия 4 месеца (и ти все пак не подпалиш училището де?!), ще те назнача за цяла календарна година, за да избегна обявяването на мястото през лятото, и като мине тази година, ще те оставя на постоянно място, бъди сигурен в това! Съгласен ли си?! Просто си работи както намираш за добре, аз ти давам пълно доверие, това е!

Моите думи му бяха повлияли, а си личеше, че този директор беше разбиращ човек. Е, в предстоящите месеци той всеки ден, като ме срещаше по коридорите, ухилен ми казваше:

– Абе, Грънчаров, Ангеле, какво става с теб бе, защо не правиш лоши работи?! Що още не си подпалил училището бе, излагаш се?! Направи некая щуротия де, скучно ми е така! Аааа, разочаровах ме, аз обичам щуротии и глупости, а ти си бил много сериозен бе?! Чудя се какво да правя, аз тъкмо се бях зарадвал, че си щурак, но ето, ти ме разочаровах! Майтапя се де, аз обичам да се шегувам. Ех, Ангеле, Ангеле, нашата професия е трудна, как ще издържим ако не се веселим и радваме с разни майтапи и простотии?!

Този човек ми даде **пълна свобода** да правя каквото смятам за добро и правилно. За мен предстоящите 10 години бяха направо златни, плодоносни години, най-хубавите години в живота ми. Да оставим това, че написах повече от 10 книги в тия години, това е най-малкото: всеки ден аз отивах на работа с огромно желание да си върша работата най-качествено, най-съвестно, това, забележете, става в условията на господство на една античовечна образователна система, основана на страха, терора, насилието, унижението! Не, такива неща в училището на инж. Паунов нямаше, той беше нещо като защитен бент на всички нас, учителите – от съблазните и рисковете на кошмарната система. Аз написах цяла една книга с есета за г-н Паунов когато той почина, а той почина сякаш от скоротечна мъка когато видя, че новата директорка разсипваше, разваляше абсолютно всичко, което той беше създал и изградил! А най-важното, което той беше създал, беше именно този оксфордски дух, който витаеше в това училище, смейте ми се колкото искате, тази е истината, затова и ви я съобщавам.

Когато властта пенсионира директора, за кратко всичко рухна. Г-н Паунов ще бъде мой свидетел в съдебните дела, които ще вода – когато новата директорка ще ме опраска, щото, видите ли, моят преподавателски подход бил "напълно неправилен", а пък аз самият, видите ли, съм бил "изцяло лишен от качества да бъда учител", да, тя ме уволни с мотив: "пълна некадърност"! Но повече смешки няма да ви разказвам. Разбирам, че прекаленото веселие може и да е вредно.

Професор Константин Райда от Украйна, с когото създадохме международното

многоезично научно-теоретично издание на философското списание **ИДЕИ** (което аз с група свои приятели създадох в 2009 г.), ме помоли напоследък да напиша статия, в която да изложа възгледите си за това как следва да се преподава философия в нашето време; обещах му и ще си изпълня обещанието. Бог да дава здраве и живот де, щото знае ли човек, не бива да планираме каквото и да било, а е хубаво да пазим свободата си! И ето, аз намерих случайно тази статия, писана преди толкова време (22 години!), която е непубликувана, при това е нещо като **манифест**, в който съм изложил своето верую тъкмо по въпросите, по които пак ще пиша, ще си изпълня обещанието, дадено на професора. Почти нищо не измених в статията за личностното философстване, даже няма да сменя и заглавието ѝ, нека всичко да си остане както е било написано.

А в момента наистина съм остракиран от системата и даже фактически съм с отнети преподавателски права. В нито едно училище вече не ме вземат на работа, а имам още доста време до пенсионната възраст, ако изобщо доживея до нея де, това съвсем не е сигурно. В момента, за неизразимо щастие на доброжелателите ми, аз съм принуден да се прехранвам като... пазач, нека да им доставя и тази радост на клетите им души – като напиша и това. Е, пак си философствам, пак си пиша, пак си върша работата, но вече моя класна стая, моя аудитория е... целият свят (интернет е точно това, нали?). Не могат да ме спрат да си върша работата тъпите ми "доброжелатели", хубаво е, че са толкова тъпи, че не могат да разберат дори и това. Майната им де, макар че някои от тях са все още властващи калинки... горките!

Желая ви здраве! До нови срещи! Бъдете себе си, бъдете личности, обичайте живота, човека и това, без което сме нищо: свободата! И философствайте здравата, не се плашете да философствате колкото и както си искате! Но не изменяйки на себе си де...

© Ангел Грънчаров